

Ke Ka'ao o

Lā'ieikawai

‘Ohi a kākau ‘ia na S. N. Hale‘ole
Kaha Ki‘i ‘ia na Hiko‘ulā Hanapi

Hale Kuamo‘o, Ka Haka ‘Ula O Ke‘elikōlani

Kuleana Kope © 2001 na ka Hale Kuamo‘o
Ka Haka ‘Ula O Ke‘elikōlani, Kulanui o Hawai‘i ma Hilo
Ho‘opuka mua ‘ia © 1997

Nona nā kuleana a pau.
‘A‘ole e hana kope ‘ia kēia puke, a i ‘ole kekahi hapa o kēia puke,
ma nā ‘ano like ‘ole a pau me ka ‘ae mua ‘ole ma ka palapala
o ka mea nona ke kuleana kope.

Pa‘i mua ‘ia na Henry M. Whitney, Honolulu, O‘ahu, 1863
Pa‘i hou ‘ia na Ka Bureau of American Ethnology, Washington, DC, 1918

ISBN 1-930339-00-3

Pa‘i a ho‘opuka ‘ia e ka
Hale Kuamo‘o - Kikowaena ‘Ōlelo Hawai‘i
Ke Kulanui o Hawai‘i ma Hilo
200 West Kāwili Street
Hilo, Hawai‘i 96720-4091

hale_kuamoo@leoki.uhh.hawaii.edu

‘Ohi a kākau ‘ia na S. N. Hale‘ole
Kaha Ki‘i ‘ia na Hiko‘ulā Hanapi

Ho‘okele ‘ia na Keiki Kawai‘ae‘a lāua ‘o Alohalani Housman
Loihape a ho‘oponopono ‘ia na Hiapo K. Perreira
Hakulau ‘ia na Kaulana Dameg

Ke Ka'ao o

Lā'ieikawai

'Ohi a kākau 'ia na S. N. Hale'ole
Kaha Ki'i 'ia na Hiko'ulā Hanapi

Papa Kuhikuhi

‘Ōlelo Mua	ix
‘Ōlelo Ho‘ākāka	xi
Mokuna 1	1
<i>Ka Hānau ‘ana</i>	
Mokuna 2	7
<i>Moloka‘i Pule O‘o</i>	
Mokuna 3	13
<i>Kauakahiāli‘i me Ka‘iliokalaauokekoa</i>	
Mokuna 4	21
<i>Ke Kōnane ‘ana</i>	
Mokuna 5	29
<i>Ka Mōkomoko ‘ana</i>	
Mokuna 6	33
<i>Ka Pūnohu</i>	
Mokuna 7	37
<i>Ka Wahine Maika‘i o ka Pali</i>	
Mokuna 8	41
<i>Maile Mā</i>	
Mokuna 9	47
<i>Nā Maile</i>	
Mokuna 10	51
<i>Hahai nā Maile iā ‘Aiwohikupua</i>	
Mokuna 11	57
<i>Ho‘ā ‘ia ke Alii</i>	

Mokuna 12	63
<i>Nā Kahu o Lā‘ieikawai</i>	
Mokuna 13	67
<i>He‘e Nalu ‘o Haua‘iliki</i>	
Mokuna 14	71
<i>Haua‘iliki lāua ‘o Aiwohikupua</i>	
Mokuna 15	77
<i>Kihanuilūmoku</i>	
Mokuna 16	81
<i>Kihanuilūmoku</i>	
Mokuna 17	85
<i>Kihanuilūmoku lāua ‘o Kalāhūmoku</i>	
Mokuna 18	89
<i>Aiwohikupua lāua ‘o Poli‘ahu</i>	
Mokuna 19	95
<i>Huhū ‘o Poli‘ahu</i>	
Mokuna 20	101
<i>Kekalukalukewā</i>	
Mokuna 21	107
<i>Halaaniani lāua ‘o Lā‘ieikawai</i>	
Mokuna 22	113
<i>Ki‘i ‘o Waka iā Lā‘ielohelohē</i>	
Mokuna 23	119
<i>Ho‘ohālua ‘ia kahi ‘Ako Behua</i>	
Mokuna 24	125
<i>Ka Lā Ho‘okahakaha</i>	
Mokuna 25	129
<i>Hui ihola ka Makāula me Lā‘ieikawai</i>	
Mokuna 26	135
<i>Ka ‘Aha Pu‘upa‘a</i>	
Mokuna 27	141
<i>Ke‘alohilani</i>	
Mokuna 28	149
<i>Ka ‘ōnohiokalā</i>	

Mokuna 29	157
<i>Wānana mua ka Makāula</i>	
Mokuna 30	161
<i>Ka 'Ōnohi Wela Kākanono</i>	
Mokuna 31	167
<i>Kahalaomāpuana</i>	
Mokuna 32	173
<i>He Lani i Luna, he Honua i Lalo</i>	
Mokuna 33	177
<i>Pouli i ke Aloha</i>	
Mokuna 34	183
<i>Kawahineikali'ulā</i>	
Papa Wehewehe Hua'ōlelo	193

‘Ōlelo Mua

*A*uhea wale ana ‘oukou e nā mamo ‘imi loa a Hāloa ē, aloha popohe lehua ‘oukou.

I kē ‘ia mai ka waiwai o kēia ‘ano hana hō‘ano hou i ka mo‘olelo ku‘una, he ma‘alahi wale nō ka hā‘ina ‘ana aku. ‘O ia ho‘i, aia i ia kuamo‘o hāiki nā lōina kuluma e kanaka ai ka ‘ōiwi o kēia wā he Hawai‘i e like me ka mea hiki a like me ka ‘ōiwi ‘ana o nā kūpuna ‘ike manomano o ko kākou au i newa wale akula. ‘E‘ole ho‘i ia, kanaka ai ke kanaka. ‘O ka nānā wale ‘ana nō o ka maka, ‘o ke ao wale aku ho‘i ia o ka na‘au o ka mea noi‘i nowelo; ‘o Lā‘ieikawai ho‘i kekahi o ia ala kuamo‘o.

Mai ka nūpepa Hawai‘i mua loa ‘o *Ka Lama Hawai‘i* o ka makahiki 1834, ‘o kēia ka‘ao a S. N. Hale‘ole i kākau iho ai ka mo‘olelo mua loa i ho‘opa‘a ‘ia ma ke ‘ano he puke heluhelu he 220 mau ‘ao‘ao kona lō‘ihi i ka makahiki 1863. ‘O ia kekahi o nā mo‘olelo he nui a lehulehu i waiho ‘ia na kākou i ho‘oilina e pa‘a ai nā ke‘ehina hana o kēia wā e ‘imi ana i ke ō loa o ko kākou lāhui, i ka hone mau o kā kākou ‘ōlelo me ka ‘īnana pū o ko kākou mauhi hiwa.

Eia ke pane‘e nei i mua o ‘oukou he pa‘ina hou o ka mo‘olelo wainohia o Lā‘ieikawai, ka ‘Ōlali o Paliuli i lua ‘ole kona wahine ‘ana a puni kēia mau moku. Eia lā he ‘ala e pō nei ‘o loko o kou waihona no‘ono‘o e komo mai ai ‘oe i loko o kahi hale pa‘i hulu manu e hāla‘i ai ma nā ‘ēheu o ka manawa i kaua mea ‘o ka ho‘okā‘au o ka ‘ōlelo e ho‘ohiolo ana i kou au mana‘o a i kekahi wā āiwaiwa o ko Hawai‘i noho ‘ana.

I kia ho‘omana‘o kū a mau ‘o Lā‘ieikawai no ka lima no‘eau o S. N. Hale‘ole me ka lilo pū ‘ana he kumu ho‘ohālike e ho‘oikaika ai kēia mau hanauna ma luna o ka ho‘ohinu ‘ana i nā momi lile e waiho maila.

Me ke aloha ho‘omau,
na *Hiapo K. Pereira*
Luna Ho‘oponopono

‘Ōlelo Ho‘ākāka

Ua ho‘opuka ka mea nāna i pa‘i kēia puke me ka ‘oli‘oli nui ka makamua o ka ho‘ā‘o ‘ana e ho‘olako i puke ho‘onanea na nā kānaka Hawai‘i. Ua loa‘a mua mai iā kākou nā puke kula o nā ‘ano he nui wale, a he nui nō ho‘i nā puke i ho‘olako ‘ia mai na kākou e hō‘ike mai ana iā kākou i ka pono a me ka hewa. Akā, ‘o ka puke mua na‘e kēia i pa‘i ‘ia na ka po‘e Hawai‘i nei ma ke ‘ano hō‘ike‘ike ma ke ka‘ao i nā mea kahiko a kēia lāhui kānaka me ka ‘au‘a mai ho‘i mai ka nalowale loa ‘ana aku o kekahi o nā mo‘olelo punihei a lākou. E hō‘ike ana i loko o nā hua‘ōlelo maika‘i wale i nā ‘ōlelo a me nā hana a kekahi o ko Hawai‘i kaikamahine wahine maika‘i a punahele nō ho‘i, a na ia mea nō ho‘i e kōkua mai i ka noho mau ‘ana o ke aloha o nā po‘e o Hawai‘i nei no ko lākou mau kūpuna a me ko lākou ‘āina.

E lawe ho‘i ‘ānō i kēia wahi puke ‘u‘uku a e hō‘ike iā ia ma ke ‘ano o kona loa‘a ‘ana mai. E heluhelu a e mālama ho‘i iā ia e hō‘ike ana i kou ‘i‘ini i ka na‘auao Hawai‘i me kou mākaukau mau nō ho‘i e kōkua aku i ia mea i kū mau ai.

He mea nui nō ka hāpai ‘ana i ka mea nāna e ho‘oma‘ama‘a mai iā kākou ma ka heluhelu ‘ana me ka ho‘onanea pū mai nō ho‘i i nā minuke noho hana ‘ole o ko kākou noho ‘ana. No laila, i ka ho‘omaka ‘ana a ka mea nāna i pa‘i i kēia puke e ho‘omākaukau iā ia no ka hele ‘ana aku i mua o kēia lāhui, ua hilina‘i ‘o ia i ke kōkua nui mai o nā makamaka a pau o ka na‘auao i waena o kēia mau paemoku, a na ia mana‘o wale iho nō i ho‘oikaika mai iā ia ma ke kūpa‘a ‘ana ma muli o kāna mea i mana‘olana ai e hana aku i loko o nā pilikia he nui wale e ālai mai ana. ‘Akahi nō a hā‘awi ‘ia i ka lāhui Hawai‘i ka puke e pili ana i ka ho‘onanea ‘ana aku i ka noho ‘ana. E like me kā nā haole, he mea ia nāna e hānai mai i ko

kākou mau mana‘o i ka ‘ike a me ka na‘auao. Ua hiki iā kākou a pau ke hui mai ma ka mālama ‘ana a me ka ho‘oholomua aku ho‘i i kēia wahi puke. He kumu ia e hāpai hou ‘ia mai ai i mau puke hou na kēia lāhui ma kāna ‘ōlelo iho, ka ‘ōlelo Hawai‘i.

A no laila lā, e nā makamaka a pau o ka na‘auao a me nā keiki kupa nō ho‘i o Hawai‘i nei, mai ka lā hiki a ka lā kau, eia mai ‘o Kawahineokali‘ulā ke hele akula i mua o ‘oukou me ke aloha, a e pono ho‘i ke ho‘okipa iā ia me ke aloha makamae o ka pu‘uwai Hawai‘i. Aloha nō!

na *S. N. Hale‘ole*